

*Крутько М.А.**к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка**Krutko Marharyta**Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture*

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ НА ПРИКЛАДІ СОК

SUBMISSION OF MECHANISMS OF INTEGRATION PROCESS MANAGEMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE EXAMPLE OF ASC

Анотація. У статті запропоновано науковий підхід до визначення питань обґрунтування механізмів управління інтеграційними процесами в аграрному секторі на прикладі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як однієї з найбільш поширених форм горизонтальної інтеграції в аграрному секторі. Досліджено, висвітлено основні теоретичні положення нормативно-правового та інституціонального забезпечення діяльності інтегрованих агропромислових структур для більшої ефективності їх функціонування та налагодження єдиного правового механізму щодо управління інтеграційними процесами в аграрному секторі. На прикладі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначено, що розвиток інтеграційних процесів у сільськогосподарському виробництві гальмується через неузгодженість певної низки законодавчих актів, які стосуються регулювання та контролю діяльності інтегрованих господарюючих суб'єктів, а також управління ними.

Ключові слова: механізм управління, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, інтеграційні процеси, аграрний сектор, розвиток.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання необхідно розвивати інтеграційні процеси в аграрному секторі, які мають значний вплив на економіку України загалом і суттєвий потенціал для нарощення її масштабів та ефективності. Досить довго залишається актуальним

питання управління інтеграційними процесами в аграрному секторі та розроблення ефективних механізмів взаємодії в процесі підприємницької інтеграції. Незамінною складовою будь-якого дієвого економічного механізму є нормативно-правове забезпечення функціонування. Не винятком є створення інтегрованих структур та інституціональне забезпечення їх діяльності, обліку господарських процесів, оподаткування, складання та подання звітності. Однією з найбільш поширених форм інтеграційної взаємодії є сільськогосподарська кооперація як форма горизонтальної інтеграції в аграрному секторі.

Розвиток кооперативного руху відбувається стрибкоподібно відповідно до генерації заходів державного регулювання обслуговуючої кооперації. Однак процес створення кооперативів у сфері здійснення ринкової діяльності сільськогосподарських виробників не став масовим явищем, а створені кооперативи працюють недостатньо ефективно та стабільно [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку інтеграції та кооперації в аграрному секторі присвячені наукові праці таких вчених-економістів, як В.В. Зіновчук, В.Я. Амбросов, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, А.С. Кудінов, В.Г. Андрійчук, В.В. Гончаренко, В.Ф. Горбонос, О.Д. Гудзинський, М.Й. Малік. Нині

залишаються не до кінця вивченими питання розроблення дієвих механізмів інтеграційної взаємодії та забезпечення повноцінного функціонування інтегрованих структур, таких як кооперативи, зокрема, щодо визначення їхнього правового статусу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досі не вирішені питання повноцінного нормативно-правового підкріплення інтегрованих суб'єктів господарювання, відкриті питання обліково-аналітичного забезпечення успішної діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з урахуванням усіх тонкощів та особливостей цієї форми господарювання в умовах євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування дієвих механізмів управління інтеграційними процесами в аграрній сфері через вивчення законодавчого та інституціонального забезпечення їх діяльності на прикладі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як найбільш поширеної форми інтегрованих господарських структур.

Виклад основного матеріалу. В.Г. Андрійчук вважає, що під агропромисловою інтеграцією слід розуміти організаційне поєднання сільськогосподарського та технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва задля одержання кінцевої продукції з аграрної сировини та досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості та відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання [2].

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (далі – СОК) ставлять за мету не отримання прибутку, а здійснення діяльності з обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації, а саме членів СОК. Проте в процесі діяльності СОК можуть виникати надмірно сплачені суми за послуги членам СОК, якщо фактична повна собівартість послуг виявиться меншою, ніж ціна, за якою члени СОК сплачували за послуги протягом періоду.

Дуже важливо під час отримання довідки з ЄДРПОУ особливу увагу звернути на пра-

вильне присвоєння коду та назви організаційно-правової форми кооперативу за Класифікатором організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ). Має бути присвоєний код 350 «Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив» [3].

Установчі документи кооперативу мають містити такі норми. Доходи та прибутки кооперативу використовуються виключно для фінансування видатків організації на поточну виробничу діяльність. Прибутки кооперативу заборонено розподіляти між засновниками та учасниками кооперативу, окрім випадків нарахування заробітної плати та нарахування ЄСВ. Якщо неприбутковий СОК вирішить припинити свою діяльність, то його активи, майно та бюджет мають бути безоплатно передані одній або декільком неприбутковим організаціям.

Найголовніше, в установчих документах кооперативу має бути чітко зазначено, що мета діяльності організації полягає в наданні послуг його членам, які спрямовані на мінімізацію витрат або максимізацію доходів від ведення сільського господарства. Якщо неприбутковий СОК хоче переробляти або виробляти продукцію для своїх членів, то в установчих документах має бути чітко написано «послуги з переробки та/або виробництва продукції для членів кооперативу». Інакше кооператив вважатиметься виробничим та позбавиться статусу неприбутковості [4].

Для більш чіткої картини та подальшого вивчення питань обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах варто зупинитися саме на їх кількісному складі в Україні.

Згідно з даними структурних підрозділів агропромислового розвитку облдержадміністрацій кількість зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні станом на 1 січня 2017 р. становить 1 097. Протягом 2010–2016 рр. їх кількість зросла на 448 одиниць.

Із загальної кількості зареєстрованих СОК реально здійснюють господарську діяльність лише 589 одиниць. З них молочарських нараховується 151, з обробітку землі та збирання врожаю – 152, м'ясних – 34, плодоовочевих – 76, зернових – 35, з надання інших

послуг – 141. За видами діяльності 589 діючих СОК розподілились на переробні (25), заготівельно-збутові (149), постачальницькі (16), з надання інших послуг – (101), багатофункціональні (298).

Цими кооперативами станом на 1 січня 2017 р. об'єднано 24,8 тис. осіб, створено на селі 1 636 постійних робочих місць, які утримують 21 758 голів ВРХ, з яких 16 953 голови корів, 4 188 голів свиней, реалізовано 48,7 тис. т молока, 2,8 тис. т зерна, 0,2 тис. т м'яса, 3,2 тис. т плодоовочевої продукції, сплачено податків та зборів на суму 13 981,6 тис. грн. [5].

Такі цифри виступають фундаментом для оптимістичних прогнозів щодо розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері та підкріплюють значення поставленої мети дослідження. Чітко видно динаміку в розвитку цього виду господарювання на території нашої країни.

Сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам надано право:

- визначати за погодженням з уповноваженим ним органом (посадовою особою, тобто головою правління чи виконавчим директором) облікову політику СОК відповідно до установчих документів;

- вибирати форму бухгалтерського обліку як певну систему реєстрів обліку, порядку й способу реєстрації та узагальнення інформації в них з додержанням єдиних засад, встановлених Законом про бухгалтерський облік, та з урахуванням особливостей своєї діяльності, технології обробки облікових даних;

- розробляти систему та форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності й контролю господарських операцій, визначати права працівників на підписання бухгалтерських документів;

- затверджувати правила документообігу та технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків та реєстрів аналітичного обліку;

- виділяти на окремий баланс філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, які зобов'язані вести бухгалтерський облік, з наступним включенням їх показників до фінансової звітності СОК;

- визначати доцільність застосування міжнародних стандартів [6].

В методичних рекомендаціях, автором яких є В.М. Метелиця та які створені за підтримки МБФ «Добробут громад» (“Heifer-Ukraine”), проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «АгроІнвест», «Данон Екосистем Фонд», ТОВ «Данон», Департаменту закордонних справ і торгівлі Канади (DFATD)/SOCODEVI та ДОГО «СКС», йдеться про подані нижче положення щодо обліку власного капіталу, вступних внесків, неподільного та пайового фондів.

Зокрема, облік власного капіталу (пайового та неподільного фондів) має велике значення для організації облікових робіт в СОК, адже він не тільки є базою функціонування СОК, але й надає інформацію для подальших розрахунків з членами СОК.

Організація діяльності СОК базується на формуванні відповідних фондів фінансових ресурсів. Для забезпечення належної діяльності кооператив у порядку, що передбачений Статутом, формує пайовий, неподільний, резервний та спеціальний фонди (ст. 20 Закону про кооперацію).

Формування власного капіталу СОК здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Під час утворення СОК його члени формують власний капітал, який складається з пайового та неподільного фонду. Порядок формування власного капіталу СОК визначається у Статуті кооперативу (ст. 7 Закону про сільгоспкооперацію). Неподільний та пайовий фонд є власністю СОК та використовується для фінансування господарської діяльності.

Капітал СОК формується за рахунок вступних внесків, обов'язкових та додаткових паїв членів та асоційованих членів СОК, відрахувань з доходу та інших надходжень активів, отриманих на добровільній основі.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку та формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу СОК. Цей фонд не може бути розподілений між членами СОК, крім випадків, передбачених законом.

Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається Статутом СОК.

Вступні внески використовуються для проведення організаційних заходів щодо створення СОК, а в діючому СОК вони спрямовуються на організаційне забезпечення його діяльності. Розмір вступних внесків встановлюється загальними зборами членів СОК і передбачається Статутом.

Вступні внески сплачуються одноразово в повному обсязі у порядку, який визначається Статутом СОК. Під час виходу членів із СОК вступні внески їм не повертаються. Натомість члени, що виходять із СОК, незалежно від причини мають право отримати свої пайові внески, але лише за умови виконання всіх своїх обов'язків. Збільшення розміру неподільного фонду відбувається під час вступу до СОК нових членів та проведення відрахувань з доходу від господарської діяльності. Розмір неподільного фонду зменшується під час його перерозподілу до резервного фонду.

Пайовий фонд – це майно СОК, що формується за рахунок паїв (зокрема, додаткових) членів та асоційованих членів СОК.

Майно, що вноситься до пайового фонду та неподільного фонду, встановлюється та погоджується на загальних зборах або за процедурою, визначеною в Статуті.

Пайовий внесок (пай) є майновим поворотним внеском члена (асоційованого члена) кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, зокрема грошей, майнових прав, а також земельної ділянки. Пайові внески поділяються на обов'язкові та додаткові.

Обов'язковий пайовий внесок є умовою членства, адже членом СОК може стати лише особа, яка зробила вступний внесок і пай.

Додаткові пайові внески – це внески членів СОК понад обов'язкові паї, які передаються ними за власним бажанням. Член СОК понад обов'язковий пай може передати СОК ще будь-яке майно за своїм власним бажанням як додатковий пай, розмір та умови внесення якого передбачені Статутом СОК.

Розмір пайового фонду не є сталою величиною та збільшується за рахунок:

- пайових внесків нових членів;
- внесення дійсними членами пайових внесків внаслідок зміни обсягів їх участі в діяльності СОК або зміни розміру пайового внеску, зокрема шляхом внесення додаткових пайових внесків.

Пайовий фонд може зменшуватись на суму пайових внесків, які повернуті членам кооперативу, що вибули з нього [7].

В процесі дослідження питань обґрунтування механізмів управління та облікового забезпечення інтеграційних процесів аграрної сфери на прикладі СОК варто зазначити, що доля їх ефективного функціонування залежить від точності оброблення інформації, її узагальнення та формування на основі її даних звітності, яку кооператив має регулярно подавати до фіскальних органів та органів статистики.

Кооператив звітує за свою діяльність на рівні з іншими підприємствами. Складається та подається така звітність:

- Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва (Баланс ф. № 1, 2);
- Звіт про використання доходів (прибутків) неприбутковою організацією;
- Звіт про нарахування єдиного соціального внеску;
- Податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб і сум утриманого з них податків (1-ДФ);
- Спеціалізована статистична звітність [4].

Результати проведених досліджень вказують на низький рівень розвитку системи обліково-законодавчого забезпечення СОК. Це пов'язане з тим, що сьогодні нормативно-правове регулювання цього питання в Україні захарашене надмірною кількістю актів, які фактично суперечать один одному але за правовою силою перебувають на одному рівні. Звичайному селянину стає незрозумілими їх зміст та мета, розвиток та діяльність кооперативу переходить на другий план, тоді як бюрократія та узгодження законодавчих норм, положень та трактувань – на перший.

Гарним прикладом простої та вдалої організації обліково-законодавчого забезпечення механізму управління інтеграційними процесами аграрної сфери щодо діяльності СОК є досвід США.

Згідно із законодавством США сільськогосподарські кооперативи не поділяються за видами діяльності. Вони класифікуються за функціональною ознакою (маркетингові, постачальницькі, збутові). У США основними видами кооперативів у сільському господарстві є збутові, що організують колективний збут фермерської продукції та її переробку; постачальницькі, що забезпечують стабільні поставки виробничих ресурсів за доступними цінами; сервісні, що мають різні виробничі послуги, зокрема послуги з аудиту, ведення бухгалтерського обліку, наукової, інформаційної та маркетингової роботи [8].

Правову основу кооперації у США складають загальновизнані міжнародні документи та національне законодавство. Організаційно-правовою основою діяльності кооперативів різного спрямування є їх Статуту. Внутрішні відносини регулюються контрактами. У США функціонує Департамент сільського господарства (USDA) [9], який відповідає за реалізацію державної політики в галузі продовольства та сільського господарства, і продовольчої безпеки, що відповідає за розвиток сільських районів, фінансування в галузі сільського господарства та наукових досліджень. Міністерство прагне задовольняти потреби фермерів та просувати сільськогосподарську торгівлю й виробництво. Також USDA розробляє матеріали для допомоги кооперативам на різних стадіях розвитку. До них належать методичні рекомендації з бухгалтерського обліку та фінансової звітності, посібник «Як створити кооператив».

У США всі члени правління кооперативу повинні знати бухгалтерський облік та вміти складати фінансові звіти. Розуміючи всі компоненти бухгалтерії, Рада матиме більше можливостей для розроблення системи обліку свого кооперативу, підтримки

точних бухгалтерських записів, прийняття зважених бізнес-рішень [10].

Досвід США свідчить про те, що в процесі інтеграційних перетворень господарюючих суб'єктів держава на законодавчому рівні відіграє першочергову роль та сприяє налагодженню дієвого механізму управління інтеграційними процесами в аграрному секторі.

Висновки і пропозиції. На основі узагальнення досліджень, які націлені на обґрунтування механізмів управління інтеграційними процесами в аграрній сфері щодо організаційного, законодавчого та методичного забезпечення на прикладі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, сформовано алгоритм налагодження такого механізму, що враховує ризикованість та дохідність від запровадження; позитивний досвід налагодження такого механізму високорозвинених держав світу; результат впливу як внутрішнього, так і зовнішнього економічного середовища; неузгодженість низки нормативно-правових актів, що регламентують неприбуткову природу обслуговуючої кооперації; вплив законодавчого забезпечення на структуру облікової політики та правил внутрішньогосподарської діяльності інтегрованих структур; організацію облікового процесу загалом відповідно до норм правового поля. Перспективні дослідження у сфері налагодження механізму управління інтеграційними процесами в аграрній сфері доцільно зосередити на взаємодії запропонованих нижче етапів. По-перше, необхідно сформувати інституціональний простір альтернативних організаційно-управлінських систем агропромислової інтеграції для розв'язання проблем в процесі функціонування інтегрованих структур суб'єктів агробізнесу. По-друге, виникає необхідність розроблення методологічного забезпечення, яке буде стосуватись перспективних планів розвитку та аналізу вже наявних цифрових даних для встановлення ризиків та запобігання ним під час налагодження дієвого механізму управління інтеграційними процесами в аграрному секторі.

Література:

1. Трачова Д.М. Облікове забезпечення функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/982/1/Облікове_забезпечення_ефективного_функціонування_сільськогосподарських_обслуговуючих_кооперативів.docx (дата звернення: 19.03.2019).
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Київ : КНЕУ, 2002. 682 с.
3. Рудік О.В. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація : навчальний посібник / за ред. М.П. Гриценка, В.О. Бондарчука. Київ. 2013. 192 с.
4. Пам'ятка користувачу: фахівці розповідають, як не помилитися з організацією кооперативу. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/pamatka-koristuvacu-fahivci-rozovidpvidpovidi-na-najposirenisi-pitannasodo-roboti-kooperativiv> (дата звернення: 19.03.2019).
5. Ковальова О.М. Правове поле розвитку сільськогосподарської кооперації потребує змін. URL: <http://minagro.gov.ua/node/23256> (дата звернення: 19.03.2019).
6. Практичне керівництво з питань обліку і оподаткування багатofункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК). URL: http://cba.org.ua/two/images/stories/documents/Finance_RED_Manual_UKR.pdf (дата звернення: 20.03.2019).
7. Метелиця В.М., Гриценко М.П., Стецюк Л.С. та ін. Організація заготівельно-збутових послуг сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами: бухгалтерський облік, оподаткування та деякі правові аспекти : методичні рекомендації. Київ, 2014. 94 с.
8. Understanding Cooperative Bookkeeping and Financial Statements. URL: <http://www.uwcc.wisc.edu/pdf/understanding%20coop%20bookkeeping%20and%20financial%20statements.pdf> (дата звернення: 20.03.2019).
9. USDA. URL: <https://www.rd.usda.gov> (дата звернення: 21.03.2019).
10. Шинкаренко М.С. Міжнародний досвід організації бухгалтерського обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах. *Вісник КНУТД. Серія: Економічні науки*. 2015. № 3 (87). С. 43–52. URL.: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Agroinkom/agroinkom2009-5-8/agroinkom2009-5-8_56-59.pdf (дата звернення: 20.03.2019).

Анотація. В роботі пропонується науковий підхід к определению вопросов обоснования механизмов управления интеграционными процессами в аграрном секторе на примере сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов как одной из наиболее распространенных форм горизонтальной интеграции в аграрном секторе. Исследованы, освещены основные теоретические положения нормативно-правового и институционального обеспечения деятельности интегрированных агропромышленных структур для большей эффективности их функционирования и налаживания единого правового механизма касательно управления интеграционными процессами в аграрном секторе. На примере сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов определено, что развитие интеграционных процессов в сельскохозяйственном производстве тормозится из-за несогласованности определенного ряда законодательных актов, касающихся регулирования и контроля деятельности интегрированных хозяйствующих субъектов, а также управления ими.

Ключевые слова: механизм управления, сельскохозяйственная обслуживающая кооперация, интеграционные процессы, аграрный сектор, развитие.

Summary. The paper proposes a scientific approach to the definition of questions of substantiation of the mechanisms of management of integration processes in the agrarian sector, for example, of agricultural service cooperatives, as one of the most common forms of horizontal integration in the agrarian sector. The main theoretical positions concerning normative legal and institutional support of the integrated agro industrial structures for the greater efficiency of their functioning and the establishment of a unified legal mechanism in the management of integration processes in the agrarian sector have been explored and elucidated. It is determined that the development of integration processes in agricultural production is hampered by the inconsistency of a number of legislative acts concerning the regulation, control and management of integrated business entities on the example of agricultural servicing cooperatives. The effective mechanisms of management of integration processes in the agrarian sphere are substantiated through the study of legislative and institutional provision of their activities on the example of agricultural service cooperatives as the most common form of integrated economic structures. In the course of research of the questions of substantiation of management and accounting tools for management of integration processes of agrarian sphere on the example of agricultural servicing cooperatives it was established that the efficiency of their functioning depends on the accuracy of processing and generalization of accounting information. The paper tries to solve the issues of full legal and regulatory support for the functioning of integrated economic entities. The analysis of USA experience in providing mechanisms for management of integration processes in support of the development of integrated structures by the state and clear regulatory legal regulation is conducted. The issues of accounting and analytical support of successful activity of agricultural servicing cooperatives are considered, taking into account all the intricacies and features of this form of management in the conditions of the European integration vector of the country's development.

Keywords: management mechanism, agricultural service cooperative, integration processes, agrarian sector, development.